

ศาสตร์แห่งราชาผลไม้...ทุเรียน

ในบรรดาผลไม้ทั้งมวล ทุเรียนได้ชื่อว่ารามาแห่งผลไม้ อาจจะด้วยลักษณะที่มีหนามแหลมคล้ายมงกุฏของพระราชามีเนื้อสีเหลืองทอง หรือการที่เป็นผลไม้ที่ส่วนใหญ่จะมีแต่สัตว์ชั้นสูงอย่างคนหรือลิงที่จะได้ลิ้มรส จนในยุคหนึ่งทุเรียนผลงามหนึ่งลูกมีราคาเทียบเท่ากับทองคำเลยทีเดียว

สมัยก่อนคนกินทุเรียนมีทางเลือกมากมาย การขายทุเรียนแต่ละครั้งชาวสวนจะคัดเอาผลที่งามที่สุด ผลได้รูป มีฐานหนามตรงตามลักษณะของสายพันธุ์ ซึ่งขั้ว ปลิง จะถูกห่อใบตองอย่างดีเพื่อรักษานวลที่ขั้ว ซึ่งทุเรียนต้นหนึ่งนั้นให้ผลที่สมบูรณ์เช่นนี้เพียงไม่กี่ลูก

แต่ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ความหลากหลายของสายพันธุ์ทุเรียนเริ่มน้อยลง คนส่วนใหญ่รู้จักเพียงไม่กี่สายพันธุ์ สุนทรียะในการซื้อขายทุเรียนที่เจ้าของสวนจะนำเสนอความงามของทุเรียนจนลูกค้าพอใจ ก่อนที่จะตกลงซื้อขายได้หายไป เหลือเพียงทุเรียนกองมโหฬารที่ซึ่งขาย ยัดใส่ถุงส่งให้กับลูกค้าอย่างที่เกิดกับทุเรียนพันธุ์หมอนทองในปัจจุบัน

ทุเรียนพันธุ์หมอนทองเป็นทุเรียนที่ตอบสนองระบบตลาดได้ดี เพราะให้ผลผลิตสูง มีความต้องการสารเคมีในปริมาณที่สูง รวมถึงสามารถบ่มให้สุกด้วยเทคโนโลยีได้แม้ไม่ได้ตัดในช่วงที่แก่จัดก็ตาม ส่งผลให้ทุเรียนพื้นบ้านถูกโค่นทำลายและด้วยผลผลิตที่เพิ่มขึ้นจนเกินความต้องการ ราคาทุเรียนจึงตกต่ำลงอย่างน่าใจหาย แต่ชาติรี โสวรรณตระกูลยังคงเลือกสืบทอดและรักษาความหลากหลายของพันธุ์กรรมทุเรียนเอาไว้ โดยมีพันธุ์ทุเรียนพื้นบ้านอันมีค่ากว่า 50 สายพันธุ์ภายในสวนละอองฟ้า

สวนละอองฟ้าถูกบุกเบิกโดยคุณพ่อชม โสวรรณตระกูล บิดาของชาติรี โสวรรณตระกูล เจ้าของสวนคนปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากระหว่างทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ได้มีโอกาสได้เรียนรู้เกี่ยวกับพรรณไม้ต่างๆ รวมทั้งทุเรียนพื้นเมืองของอุดรดิตถ์ ซึ่งมีลักษณะแข็งแรงทนทาน ชาวสวนปลูกโดยใช้ธนูยิงเมล็ดทุเรียนเข้าไปในบริเวณสวนหรือป่า ทุเรียนก็จะงอกขึ้นเอง ในสมัยนั้นทุเรียนเป็นของหายาก ผลผลิตค่อนข้างน้อยและมีราคาแพง ผู้ซื้อต้องมาหาซื้อเองจากสวน ทุเรียนจากปราจีนหรือระยองยังไม่เป็นที่รู้จัก

ในปี พ.ศ. 2485 เกิดน้ำท่วมใหญ่กรุงเทพฯและธนบุรี น้ำท่วมขังนานเป็นเดือน ทุเรียนที่ปลูกเมล็ดและมีอายุมากตายเกือบหมด พ่อชมจึงตระเวนหาซื้อพันธุ์ทุเรียนทางแถบจังหวัดนนทบุรี ซึ่งกิ่งพันธุ์ราคาค่อนข้างแพงและหายาก จึงตระเวนออกไปเก็บเมล็ดพันธุ์ทุเรียนที่เหลือจากการบริโภคแล้วจากย่านคนรวยบริเวณสำเพ็ง เขาวราช บางลำพู เมล็ดที่ได้นำไปปลูกที่สวนฝั่งธนซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 2 ไร่ พื้นที่ตรงนั้นเป็นพื้นที่ที่ดีที่สุดเพราะอยู่ชายแม่น้ำ ดินเป็นดินเลน ชาวสวนจะ

ลอกดินตะกอนจากท้องร่องขึ้นคลุมร่องสวนเพื่อดูแลให้ดินสวนอุดมสมบูรณ์ ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยังไม่รู้จักสารเคมีกำจัดศัตรูพืช

พ่อชมศึกษาลักษณะของทุเรียนจนสามารถดูลักษณะใบแล้วบอกได้ว่าทุเรียนต้นใดเป็นสายพันธุ์ที่ดี โดยทุเรียนส่วนใหญ่ที่ปลูกด้วยเมล็ดยังคงลักษณะของพันธุ์ดั้งเดิมเอาไว้ได้ ท่านก็จะยังคงใช้ชื่อเก่า ส่วนบางต้นซึ่งเกิดจากการผสมข้ามเป็นพันธุ์ใหม่ก็จะตั้งชื่อให้ใหม่ เช่น พันธุ์ละอองฟ้า เป็นต้น รวมแล้วมีทุเรียนที่ได้จากการปลูกเมล็ดประมาณ 200 ต้น จนปี 2507 ทางราชการได้ตัดถนนจรลสนิทวงศ์ขึ้น ถนนตัดผ่านกลางสวนพอดี ทำให้สวนฝั่งชนเริ่มไม่เหมาะสมที่จะปลูกทุเรียน ประกอบกับทุเรียนบางต้นเริ่มล้มตายลงเพราะน้ำเค็มขึ้นถึง คุณพ่อชมจึงตัดสินใจหาพื้นที่ใหม่และให้ลูกๆ ช่วยกันตอนกิ่งพันธุ์นำมาปักชำในหม้อ เพื่อเตรียมย้ายเอาไปปลูก

สวนละอองฟ้าเริ่มก่อรูปขึ้นมาในปี 2508 จากเดิมที่เคยเป็นพื้นที่ทำนามาก่อน พื้นที่มีลักษณะเป็นหญ้าคา สลับกับป่าโปร่ง มีไม้ใหญ่ขึ้นอยู่บ้าง และบริเวณนี้ไม่เคยมีภัยธรรมชาติที่รุนแรง รวมทั้งในช่วงหน้าฝนและอากาศชื้นจะเห็นละอองน้ำกระจายตกลงมาเป็นฝอยๆ ซึ่งพ่อชมบอกว่ามันเป็นละอองที่มาจากท้องฟ้าจึงกลายเป็นที่มาของชื่อสวน "สวนละอองฟ้า" แห่งนี้

การปลูกทุเรียนในนครนายกต้องใช้ระบบการปลูกที่แตกต่างไปจากระบบสวนยกร่องในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงแบบชาวสวนฝั่งชนและนนทบุรี เพราะถึงแม้การปลูกทุเรียนจะต้องใช้น้ำเป็นหลัก แต่ต้องมีการระบายน้ำที่ดีสามารถควบคุมน้ำไม่ให้มากหรือน้อยเกินไปด้วย ไม่เพียงแต่พ่อชมเท่านั้นที่เลือกในบริเวณใกล้ๆ กันนั้นเริ่มมีข้าราชการและคนจากกรุงเทพเข้ามาจับจองที่ดินในบริเวณจังหวัด

นครนายก พร้อมทั้งเอาทุเรียนเข้ามาปลูกโดยทำให้เป็นหลุมเพื่อพยายามขังน้ำเอาไว้ใช้ในหน้าแล้ง เจ้าของสวนบางคนเริ่มนำปุ๋ยเคมีเข้ามาใช้ แต่กลับมีปัญหาหน้าดินแข็ง ดินจะไม่ซึมซับน้ำ เพียงไม่กี่ปีทุเรียนบางส่วนเริ่มตาย นักวิชาการบอกว่าเกิดจากเชื้อราแต่ท่านวิเคราะห์ว่าโรคดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะการใช้ปุ๋ยเคมีเพราะแต่ก่อนไม่มีการใช้ก็ไม่มีโรคแพรระบาดรุนแรง เมื่อใช้ปุ๋ยเคมีแล้วทุเรียนจะอวบฉ่ำน้ำ โบงาม ให้ผลดก ตัดแต่งกิ่งตรงไหนก็จะให้ผลออกตรงนั้น แต่ภายใน 3 ปีหน้าดินก็จะเริ่มแข็ง ต้นเริ่มโทรม พอมีลมโยก รากก็จะขาด มีเชื้อราเข้าแทรก มีแมลงตัวเล็กมากินเปลือก ยากก็มีราคาแพงมาก ใช้อย่างไรก็ไม่หาย

พ่อชมไม่ได้ใช้วิธีการเดียวกันนั้น ท่านใช้วิธีโพนดินเหนือโคนทุเรียน สมัยแรกใช้ฟางคลุมทั้งสวนเลยเพราะมีนาอยู่ใกล้ๆ หลังจากนั้นก็ใช้ปุ๋ยคอกปุ๋ยหมักจากธรรมชาติคลุมโคนเอาไว้ โดยวิธีนี้ดินก็จะอุดมสมบูรณ์และระบายน้ำได้ดี ท่านใช้ปุ๋ยเคมีบ้างเหมือนกันในช่วงแรกแต่เมื่อเห็นผลเสียก็เลิกการใช้ไปเสีย แม้มีนักวิชาการรุ่นลูกเข้ามาแนะนำให้ใช้สารเคมีในการดูแลสวนท่านก็เพียงแค่

รับฟัง ท่านเชื่อว่าการใช้ปุ๋ยเคมีนั้นเป็นการบังคับทุเรียนให้เจริญเติบโตอย่างผิดธรรมชาติ ต้องใช้ปุ๋ยไปเรื่อยๆ เพิ่มขึ้น เหมือนกับติดยาเสพติด ซึ่งชาตรีเล่าให้ฟังว่า

" ตอนที่พ่อเลิกใช้สารเคมี ภาพพจน์ของพ่อจะตกลงไปนิดหน่อย เพราะเกษตรกร หรือคนซื้อเขาจะถามเกี่ยวกับสารเคมี ถ้าใครใช้สารเคมีจะถือว่าเป็นคนเก่ง มีความรู้ พูดภาษาไทยปนภาษาอังกฤษ นักวิชาการรุ่นลูกก็มาแนะนำว่าถ้าไม่ใช้สารเคมีรักษาจะตายหมดทั้งสวน เขาก็ไม่ผิดเพราะเห็นประสบการณ์จากที่ระยองที่จันทบุรี แต่สวนเหล่านั้นเขาใช้ปุ๋ยเคมี พ่อบอกของพ่อไม่เป็นหรอก เป็นกั๊กษาหายได้ ท่านก็ขูดออกแล้วเอาปูนแดงทา แล้วท่านก็พาผมไปชี้ให้ดูบอกว่านี่มันมีเนื้อใหม่ หายแล้วนะ เรามาถูกทางแล้ว"

พ่อขมสนใจและศึกษาลักษณะต่างของทุเรียนอย่างละเอียด ทั้งลักษณะใบ ลักษณะของช่่ว และการเรียงหนาม ทรวดทรงของลำต้นและกิ่งก้าน พร้อมทั้งบอกกับลูกๆ ว่า ทุเรียนในสวนของท่านนั้นสวยงามกว่าที่อื่น ทรวดทรงไม่เหอะเหอะ หนามไม่เป่ง ไม่แตก ทั้งนี้เป็นเพราะที่สวนไม่ได้ใช้สารเคมีในสวน ท่านเชื่อในเรื่องของธรรมชาติ

การตัดแต่งกิ่งจะไม่ตัดกิ่งน้ำค้าง (กิ่งขนาดเล็กซึ่งมักจะไม่ได้ติดดอกติดผล) ออก ท่านเชื่อว่า ทุเรียนจะสะสมอาหารเอาไว้ที่กิ่งน้ำค้าง เมื่อถึงหน้าแล้งทุเรียนจะได้อาหารและน้ำเลี้ยงจากใบและกิ่งน้ำค้างเหล่านี้ แล้วทิ้งใบไปเจริญทางยอด ใบที่อยู่ในที่ร่มจะค่อยๆ ร่วงลงก่อน แต่ใบที่อยู่ทางด้านยอดจะเหลือรอดและเติบโตจนผ่านหน้าแล้งไปได้ ท่านเคยเปรียบเทียบโดยการทำตามคู่มือการปลูกทุเรียน

แนะนำแต่พบว่าทำตามแบบธรรมชาติดีกว่า ช่วงที่ทุเรียนติดผลใบไม่ร่วงหล่นมากเหมือนกับสวนที่ตัดแต่งกิ่งน้ำค้างออก

การปลูกทุเรียนโดยกิ่งตอนจะให้ผลภายใน 3-5 ปี ส่วนที่ปลูกโดยใช้เมล็ดก็จะใช้เวลาประมาณ 5-10 แล้วแต่การดูแล ประมาณปี 2516 สวนละอองฟ้าก็เริ่มให้ผลผลิต สวนละอองฟ้าในปัจจุบันมีสายพันธุ์ทุเรียนอยู่ทั้งสิ้น 53 สายพันธุ์ แต่ละพันธุ์ล้วนมีคุณสมบัติและลักษณะแตกต่างกันออกไป ทั้งรสชาติ สีกลิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น พันธุ์ละอองฟ้า ซึ่งมีทรงต้นใบคล้ายหมอนทอง ใบเล็กกว่าเล็กน้อย เป็นพันธุ์เบา ออกผลก่อน ปลูกและให้ผลเร็วกว่า พันธุ์ลวงเป็นพันธุ์เบา เนื้อค่อนข้างมีเส้นใย สีเหลืองเข้ม รสชาติหวานมัน กลิ่นหอมชวนรับประทาน อีหนักซึ่งเป็นพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุด บางลูกใหญ่ถึง 20 กิโลกรัม เปลือกบาง ทรงผลยาว ใหญ่ แต่ฝ่ายากมาก เป็นต้น

จากคำบอกเล่า คุณพ่อชมท่านเริ่มต้นสวนละอองฟ้าด้วยความรัก เห็นถึงความงามตามธรรมชาติของทุเรียนแต่ละสายพันธุ์ แม้อายุที่เหล่านั้่นอาจดูไม่ดีในสายตาของคนอื่นแต่มันมีคุณค่าและความงามในตัวของมันเองเสมอ ชาตรี บอกว่า

"แม้คุณพ่อจะไม่ได้มีประสบการณ์ทำงานศิลปะแบบเดียวกับปู่ แต่การปลูกทุเรียนของท่านเปรียบได้กับการทำงานศิลปะบนแผ่นดิน" อย่างแท้จริง "ท่านเห็นถึงความงามเป็นอันดับแรก อันดับต่อมาคือคุณภาพ ความคงทน ยั่งยืน บางครั้งผลผลิตออกมาท่านไม่ได้กินเพราะนั่งดูความเปลี่ยนแปลงจนงอมดำ แล้วจึงผ่าให้ลูกได้กิน"

"แต่ก่อนผมก็ไม่เข้าใจ คิดว่าพ่อเลี้ยงทุเรียน พันธุ์อะไรท่านก็ว่าดีไปหมด อย่างพันธุ์หลวงนี่เมื่อก่อนก็ไม่เห็นว่าจะดีตรงไหน พ่อบอกว่าถ้ามันออกก่อนๆ จะดีมาก มีกลิ่น มีอะไรที่หอม ถ้ามันดีจริงๆ หมอนทองก็สู้ไม่ได้ แต่คนอื่นๆ ก็จะบอกว่าพันธุ์หลวงเป็นพันธุ์ที่เลวที่สุด"

ชาตรี โสวรรณตระกูลเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ และอาจารย์สวัสดิ์ ตันติสุขเรียนจบศิลปะที่วิทยาลัยช่างศิลป์ ซึ่งหลังจากที่พ่อชม โสวรรณตระกูลเสียชีวิตพี่สาวของเขาได้ดูแลสวนต่อ แต่ด้วยภาระค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง ในปี 2538 ชาตรีจึงต้องเข้ามาช่วยอีกแรง โดยแบ่งกันรับผิดชอบคนละ 30 ไร่ โดยเขาจะเป็นเจ้าของคอยดูแลสวน 15 ไร่ที่เป็นส่วนของการอนุรักษ์พันธุ์ทุเรียนพื้นบ้านเอาไว้ ส่วนที่เหลือนั้นพี่สาวเป็นผู้รับผิดชอบ ชาตรีคิดว่าความคิดแบบอิสระของเขานั้นเข้ากันได้กับความคิดของพ่อ ความคิดที่ต้องการทำงานเพื่อผลของงานอย่างบริสุทธิ์ของเขาเข้าได้กับงานทำสวนที่ไม่ได้หวังความสำเร็จเชิงพาณิชย์แบบที่พ่อทำ

ไม่ง่ายเลยกับการสืบทอดสวนละอองฟ้าจากคุณพ่อชมเพราะเป็นเสมือนการทำงานสวนกระแสตลาดในยุคปัจจุบัน แต่การได้มาใช้ชีวิตอยู่ในสวนทำให้เขาเริ่มเข้าใจความคิดของพ่อ และภูมิใจกับความคิดของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำพ่อสอนเกี่ยวกับคุณค่าของการทำงาน สมัยก่อนนั้นเขาไม่เคยเข้าใจคำพูดของพ่อที่บอกว่า "หาเงินมาทำงาน ไม่ใช่ทำงานหาเงิน" เกษตรกรทั่วไปจำนวนมากก็ไม่อาจเข้าใจความคิดเช่นนั้นได้เพราะเหมือนกับ "คิดกันคนละชั้น"

"เกษตรกรทั่วไปก็จะคิดว่าปลูกอะไรจะได้เงินตอบแทนเป็นสิ่งแรกก่อน ปลูกอะไรต้องได้สตางค์ แต่ถ้อยคำนี้จะติดเบ็ดหมดทุกคน ไม่ค่อยรู้ตัวว่าตัวเองถูกหลอก

"เพราะฉะนั้นคนกินที่มาซื้อเขาจะมาถามว่าพันธุ์ไหนดีที่สุด ผมก็จะตอบไม่ได้ แต่ถ้าเขามาถามก็จะบอกข้อมูลให้ได้ว่าคนที่ชอบทุเรียน ผมขายปลีกแล้วมีโอกาสที่จะได้รับข้อมูลจากลูกค้าว่าส่วนใหญ่เขาชอบพันธุ์ไหนกันก็จะตอบได้ แต่สำหรับผมนั้นชอบเท่ากันหมด"

สำหรับชาติรี แล้วเขายังคงพยายามรักษาสายพันธุ์ทุเรียนดั้งเดิมของพ่อเอาไว้ พร้อมทั้งหาเมล็ดพันธุ์ใหม่ๆ ปลูกเพิ่มขึ้นด้วย พร้อมทั้งเลือกที่จะใช้เกษตรกรรมแบบอินทรีย์แบบธรรมชาติในการดูแลสวนละอองฟ้า

"คนทั่วไปคิดว่าการอนุรักษ์คือการทำให้คงอยู่ แต่ของผมเพิ่มรายละเอียดคืออนุรักษ์วิธีการทำดั้งเดิมที่เป็นธรรมชาติด้วย พอทำจริงๆ แล้วเริ่มเห็นความสำคัญของธรรมชาติ เริ่มเห็นอย่างที่คุณพ่อเห็นว่าธรรมชาติเป็นครูใหญ่ เราจะใช้อะไรก็แล้วแต่ให้ดูจากธรรมชาติเป็นหลัก การใช้ปุ๋ยผมก็ใช้ปุ๋ยคอกเทพเป็นกองๆ ไว้ในสวนพอทิ้งไว้นานๆ มันก็หายไปเอง"

การพยายามสื่อสารทำความเข้าใจในคุณค่าของทุเรียนกับผู้บริโภคและความรับผิดชอบในคุณภาพของสินค้า หากซื้อแล้วไม่ชอบยังสามารถนำมาเปลี่ยนคืนได้ทำให้ทุเรียนของสวนละอองฟ้าแห่งนี้ไม่ค่อยมีผลกระทบจากตลาดทั่วไปนัก รวมถึงการมีลักษณะพันธุ์ที่เด่นที่แตกต่างจากท้องตลาดและความพยายามในการสร้างกลุ่มเครือข่ายผลไม้ทุกชนิดในสวนเป็นอินทรีย์ เพื่อหาที่จำหน่ายร่วมกัน และแนวคิดที่ชาติรี โสวรรณตระกูลได้ซึมซับมากพ่อชมคงทำให้ราชาแห่งไม้ผลได้ทุเรียนยังคงความหลากหลายของสายพันธุ์ตามธรรมชาติไว้ให้ลิ้มลองกัน ดังคำกล่าวของเขาที่ว่า

"เวลาที่ขึ้นไปบนต้นไม้ในสวนผมเองก็รู้สึกอบอุ่น รู้สึกได้ว่าเป็นฝีมือที่พ่อซึ่งผมผูกพันด้วยได้ทิ้งไว้ ผมจะพยายามแสดงเจตนาารมณ์ของพ่อออกมาให้เด่นชัดที่สุด เรื่องของความจริงเป็นสากล อย่างพ่อผม กับผมทำไมคิดตรงได้ ถ้าเราไปศึกษาธรรมชาติและเดินตามแนวทางธรรมชาติเราจะเห็นได้ตรงกัน เห็นความสำคัญอันเดียวกัน ถ้าเราตัดความโลภออกไปจากตัวเองก็จะเห็นความจริงได้ง่าย"

เรียบเรียงจาก : สืบสายพันธุ์ทุเรียนพื้นบ้านไทย ชาติรี โสวรรณตระกูล กับ สวนรวบรวมพันธุ์ทุเรียนพื้นบ้าน โดย วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ
ปรัชญาทุเรียน รูป รส กลิ่น เสียงและความหลุดพ้น โดย กฤษกร วงศ์กรวุฒิ ค คน Magazine